

ROZDZIAŁ III

LATA 1939–1941

D. Życie w gettach

Bieg życia codziennego w gettach wyznaczały zarządzenia władz niemieckich, rozporządzenia Judenratów oraz potrzeby i troski samych mieszkańców. Żydów obowiązywała godzina policyjna (zakaz przebywania na ulicach), a następnie zakaz opuszczania terenu getta pod karą śmierci (zob. dok. 49). W związku z wprowadzeniem reglamentacji żywności i drastycznym ograniczeniem jej ilości powszechnymi zjawiskami były głód oraz szmugiel¹ żywności. Niemcy stale ograniczali ilość dostarczanej żywności, systematycznie rosła więc jej cena. Dzienna wartość kaloryczna oficjalnych przydziałów kartkowych na przełomie 1940 i 1941 roku w getcie warszawskim wahała się od około 200 do 500 kalorii na osobę. Brak żywności uzupełniano więc na czarnym rynku, kupując ją po zawyżonych cenach lub szmuglując z narażeniem życia z „aryjskiej strony” (zob. dok. 62, 63). Szmuglem zajmowały się zorganizowane grupy, często polsko-żydowskie, oraz dzieci, którym łatwiej było przedostać się przez mur. Mogły też liczyć na pobłażliwość policjantów żydowskich, polskiej policji lub posterunków niemieckich. Nie zawsze jednak wyprawa po żywność kończyła się powodzeniem. Niemcy rygorystycznie pilnowali, aby nikt bez przepustki nie opuszczał terenu getta. Niektórzy policjanci żydowscy gorliwie ścigali małych szmuglerów i konfiskowali żywność, choć dla wielu rodzin było to jedyne źródło zaopatrzenia, pozwalające trwać na granicy życia i śmierci głodowej. Ofiarami głodu były najczęściej dzieci, żebracy oraz przesiedleńcy z innych miejscowości i krajów Europy Zachodniej.

Innym powodem wysokiej śmiertelności były choroby zakaźne dziesiątkujące mieszkańców gett (zob. dok. 61). Epidemie wybuchały i rozprzestrzeniały się z powodu bardzo złych warunków życia panujących w gettach. Niemożność utrzymania higieny, ciasnota, ciągłe niedożywienie, a także przymusowa

1 Szmugiel – zob. słownik terminów.

bezczytność, uczucie osamotnienia, brak nadziei na przetrwanie, załamanie psychiczne, wszystko to przyczyniało się do wzrostu śmiertelności wśród mieszkańców gett. Stałym problemem służb medycznych, szpitali i sierocińców było zapobieganie durowi brzuszemu, tyfusowi, gruźlicy i innym chorobom. Jednak wśród skrajnego ubóstwa w dużych gettach mieszkali też ludzie zamożni. Działały tu kawiarnie, kabarety i teatry, powstawały nawet wielkie fortuny osób prowadzących interesy z Niemcami.

Już na początku okupacji Niemcy zamknęli wszystkie polskie szkoły średnie i wyższe, zostawiając jedynie powszechne i zawodowe. Szkoły żydowskie wszystkich typów również zostały zamknięte, ale latem 1940 roku po licznych interwencjach Rady Żydowskiej zezwolono na otwarcie w getcie warszawskim kursów zawodowych. Dopiero 1 października 1941 roku Niemcy pozwolili otworzyć 6 jawnych szkół podstawowych, które działały do czerwca 1942 roku. Szkolnictwem powszechnym w getcie warszawskim objęto pod koniec 1941 roku 6700 dzieci w wieku szkolnym, to znaczy 13 proc. ogólnej ich liczby. Od samego początku, z powodu braku szkół, w gettach działały tajne komplety, na których uczyły się dzieci i młodzież szkolna, a także kontynuowano nielegalne studia wyższe (zob. dok. 67). W getcie warszawskim wykłady z medycyny prowadził m.in. prof. Ludwik Hirszfeld. W getcie wileńskim prowadzono kursy matematyki, chemii, fizyki, filozofii i innych przedmiotów. W dużych gettach rozwijało się życie kulturalne, zwłaszcza muzyczne i teatralne. Znaleźli się tu wybitni przedwojenni twórcy kultury, aktorzy, poeci, śpiewacy, członkowie orkiestr symfonicznych. Wielu z nich, nie znajdując środków na utrzymanie, dawało występy na ulicach i podwórzach lub w małych lokalach, licząc na skromne datki od widzów. W gettach Warszawy, Krakowa, Wilna, Łodzi organizowano koncerty i występy solistów. Wystawiano także sztuki teatralne, urządzano wieczorki na cele dobroczynne (zob. dok. 59).

Ważnym elementem życia kulturalnego, a zarazem przejawem konspiracji i oporu cywilnego było dokumentowanie życia gett i polityki Niemiec wobec Żydów. Już w październiku 1939 roku historyk Emanuel Ringelblum wraz z grupą przyjaciół zainicjował gromadzenie świadectw prześladowań, a następnie zagłady Żydów. W ten sposób powstało Podziemne Archiwum Getta Warszawskiego, którego twórcy działając pod konspiracyjną nazwą „Oneg Szabat” („Radość szabatu”) gromadzili ogłoszenia, zarządzenia władz niemieckich i żydowskich, urzędowe i osobiste dokumenty, tajną prasę żydowską i polską docierającą do gett. Inicjowano spisywanie relacji o sytuacji Żydów pod okupacją sowiecką i niemiecką, zamawiano u literatów, publicystów, naukowców, a nawet dzieci opracowania, ilustrujące zmiany w położeniu ludności żydowskiej po 1939 roku (zob. dok. 151).

Również w konspiracji rozwijało się życie polityczne, działały partie polityczne, organizacje społeczne i stowarzyszenia religijne. Duża część młodzieży była zrzeszona w organizacjach afiliowanych przy partiach politycznych. Szczególnie rozwiniętą działalność konspiracyjną prowadziły ugrupowania syjonistyczne i socjalistyczne na czele z Bundem². W getcie warszawskim, gdzie znalazło się stosunkowo dużo inteligencji żydowskiej, partie polityczne wydawały około 50 tytułów prasowych. Organizowano różnorodne spotkania, akademie rocznikowe. W getcie łódzkim, gdzie dominowali robotnicy żydowscy, rozwijały działalność partie lewicowe i związki zawodowe.

2 Bund – właśc. Ogóln żydowski Związek Robotniczy „Bund” na Litwie, w Polsce i w Rosji. Żydowska partia robotnicza, założona w 1897 roku w Wilnie, która głosiła hasła równouprawnienia Żydów jako mniejszości narodowej. Opowiadała się za językiem jidysz jako językiem narodowym Żydów, promowała oświatę, kulturę i literaturę w tym języku. Przeciwstawiała się ideom syjonistycznym, twierdząc, że Żydzi mogą posiadać autonomię we wszystkich krajach diaspory. W okresie międzywojennym Bund był jedną z największych i najsilniejszych partii żydowskich w Polsce. W czasie II wojny światowej działacze Bundu tworzyli żydowski ruch oporu w gettach, a młodzież zrzeszona w organizacjach tworzyła liczne grupy i organizacje zbrojne – zob. ŻOB w słowniku terminów.